

MÜASİR ALMAN DİLİNDƏ LEKSİK SAHƏLƏRİN TƏHLİLİ: STRUKTUR VƏ FUNKSIONAL YANAŞMALAR

Xuraman Əsgərova

Azərbaycan Dillər Universiteti, Bakı, Azərbaycan

e-mail: asgarova_x@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-5876-1836

DOI: <https://doi.org/10.30546/2960-1967.2026.1.2034>

Xülasə. Leksik sahələrin öyrənilməsi uzun müddətdir ki, dilçilik analizinin mühüm istiqamətlərindən biri hesab olunur və dil daxilində söz ehtiyatının necə qurulduğu, təşkil olunduğu və funksional şəkildə paylandığı barədə dərin təsəvvür yaradır. Müasir alman dilində leksik sahə yanaşması semantik əlaqələrin, anlayışların kateqoriyalaşdırılmasının və söz ehtiyatının inkişaf dinamikasının izahı üçün məhsuldar bir çərçivə təqdim edir. Bu məqalədə müasir alman dilində leksik sahələrin quruluşu və funksiyası araşdırılır, onların semantik təşkili, koqnitiv əhəmiyyəti və diskursdakı rolu təhlil olunur. Struktur dilçilik, koqnitiv dilçilik və korpus əsaslı yanaşmaların inteqrasiyası əsasında leksik sahələrin həm dil daxilində qanunauyğunluqları, həm də sosial-mədəni dəyişiklikləri necə əks etdirdiyi göstərilir. Sinonimiya, antonimiya, hiponimiya və kollokasiya kimi semantik münasibətlərə, eləcə də texnoloji və ictimai dəyişikliklərin leksik genişlənməyə təsirinə xüsusi diqqət yetirilir. Nəticələr göstərir ki, leksik sahələr sabit sistemlər deyil, istifadə, kontekst və mədəni inkişaf tərəfindən formalaşan dinamik şəbəkələrdir.

Açar sözlər: leksik sahələr, alman dili, semantika, söz ehtiyatının təşkili, koqnitiv dilçilik, diskurs analizi

Giriş

Dil sadəcə müstəqil söz vahidlərinin toplusu kimi deyil, mənanın semantik əlaqələr şəbəkəsi vasitəsilə formalaşdığı yüksək dərəcədə təşkil olunmuş və qarşılıqlı asılı bir sistem kimi başa düşülməlidir. Bu sistem daxilində sözlər təcrid olunmuş şəkildə fəaliyyət göstərmir; əksinə, onlar eyni anlayış sahəsinə aid digər leksik vahidlərlə əlaqələri vasitəsilə məna qazanırlar. Leksik sahələr nəzəriyyəsi (Wortfelder) bu münasibətlərin araşdırılması üçün səmərəli analitik yanaşma təqdim edir, çünki o, söz ehtiyatının həm koqnitiv kateqoriyalaşdırmanı, həm də kommunikativ tələbləri əks etdirən mənalı qruplar şəklində necə təşkil olunduğunu izah edir. Müasir alman dili kontekstində bu yanaşma xüsusilə aktualdır, çünki bu dil müxtəlif istifadə sahələrində yüksək leksik dəqiqlik və semantik fərqləndirmə ilə seçilir. Leksik sahələr nəzəriyyəsinin əsasları struktur dilçilik çərçivəsində formalaşmışdır. Lakin müasir dilçilik bu anlayışı daha da inkişaf etdirərək onun sərhədlərini genişləndirmişdir. Müasir tədqiqatlarda leksik sahələr dilin dinamik və istifadəyə əsaslanan bir sistemi kimi nəzərdən keçirilir. Məsələn, Dancygier koqnitiv semantika çərçivəsində göstərir ki, leksik sahələr insanın dünyanı qavrama və kateqoriyalaşdırma üsullarının dil əksidir [4]. Bu yanaşmaya görə, sözlər yalnız dil vahidləri deyil, həm də düşüncə modellərinin və konseptual strukturların ifadəsidir. Digər tərəfdən, korpus dilçiliyi leksik sahələrin öyrənilməsinə empirik əsas gətirərək real dil istifadəsi üzərində aparılan analizlər vasitəsilə bu sahələrin necə formalaşdığını göstərir. O'Keeffe & McCarthy tərəfindən aparılan tədqiqatlar sübut edir ki, leksik sahələr tezlik, kontekst və diskurs praktikasına əsasən formalaşır və dəyişir [8].

Leksik sahələr sosial-mədəni amillərin güclü təsiri altındadır. Texnoloji inkişaf, qloballaşma və mədəniyyətlərarası əlaqələr nəticəsində yeni leksik vahidlər yaranır, xüsusilə rəqəmsal kommunikasiya sahəsində söz ehtiyatı sürətlə genişlənir. Bu proses mövcud semantik şəbəkələrin yenidən qurulmasına və leksik sahələrin sərhədlərinin genişlənməsinə səbəb olur. Beləliklə, leksik sahələrin təhlili statik təsvir kimi deyil, dilin innovasiya və cəmiyyət dəyişiklikləri ilə birlikdə inkişaf edən dinamik bir proses kimi nəzərdən keçirilməlidir.

Bununla yanaşı, leksik sahələrin təhlili dil öyrənilməsi və tədrisi baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Xarici dil kimi alman dilinin mənimsənilməsində sözlərin ayrı-

ayrılıqda deyil, məhz semantik qruplar daxilində öyrədilməsi daha effektiv nəticələr verir. Bu yanaşma tələbələrin sözlər arasında əlaqələri daha asan qavramasına, həmçinin yeni leksik vahidləri mövcud bilik strukturları ilə əlaqələndirməsinə imkan yaradır. Eyni zamanda, leksik sahələrə əsaslanan öyrənmə modeli nitqin daha təbii və kontekstual şəkildə qurulmasına şərait yaradır. Bu isə dil bacarıqlarının həm reseptiv, həm də produktiv səviyyədə daha sürətli inkişafına töhfə verir və kommunikativ kompetensiyanın formalaşmasını gücləndirir.

Leksik sahələrə əsaslanan yanaşma dilin daha dərinlən mənimsənilməsi üçün strateji üstünlüklər yaradır. Xüsusilə sözlərin yalnız mənasını deyil, onların hansı kontekstlərdə və hansı leksik vahidlərlə birlikdə işləmə biləcəyini anlamaq dil istifadəçilərinə daha təbii və axıcı nitq qurmağa kömək edir. Bu yanaşma yaddaş proseslərini də asanlaşdırır, çünki semantik əlaqələr əsasında öyrənilən sözlər daha uzunmüddətli şəkildə yaddaş qalır. Eyni zamanda, bu metod analitik düşünmə qabiliyyətini inkişaf etdirərək dilin strukturunu daha sistemli şəkildə qavramağa şərait yaradır və dil öyrənmə prosesini daha məqsədyönlü edir.

Ədəbiyyat icmalı

“Müasir dilçilikdə leksik sahələr nəzəriyyəsi söz ehtiyatının sistemli şəkildə təşkilini izah edən əsas yanaşmalardan biri hesab olunur.” Bu yanaşmaya görə, sözlər mənacə əlaqəli şəbəkələr formasında təşkil olunur [1]. Bu şəbəkələr “emosiya”, “hərəkət” və ya “texnologiya” kimi ümumi semantik sahələri paylaşan sözlərdən ibarətdir. Hər bir sahə daxilində leksik vahidlər müxtəlif semantik münasibətlər vasitəsilə bir-biri ilə bağlı olur və bu, dil istifadəçilərinə mənanı daha asan qavramağa və ifadə etməyə imkan yaradır.

Ənənəvi yanaşmalarda leksik sahələr nisbətən qapalı sistemlər kimi təsəvvür edilirdi. Lakin müasir dilçilik bu baxışı yenidən qiymətləndirərək göstərmişdir ki, leksik sahələr sabit deyil, dəyişkən və inkişaf edən strukturlardır. Məsələn, Diodato leksik sistemlərin açıq xarakter daşdığını və zaman keçdikcə tarixi dəyişikliklər, dillərarası təsirlər və kommunikativ ehtiyaclar nəticəsində yenidən formalaşdığını vurğulayır [5]. Bu yanaşma leksik sahələrin dinamik təbiətini ön plana çıxararaq onların dilin inkişafı ilə paralel şəkildə dəyişdiyini göstərir.

Koqnitiv dilçilik leksik sahələrin izahına yeni ölçü gətirərək onların insan düşüncəsi ilə sıx bağlı olduğunu ortaya qoyur. Bu yanaşmaya görə, leksik vahidlər yalnız dil işarələri deyil, həm də insanın dünyanı necə qavradığını əks etdirən konseptual modellərin tərkib hissəsidir. Dancygier göstərir ki, dil vahidləri insan təcrübəsi, metaforik düşüncə və zehni kateqoriyalar əsasında formalaşır [4]. Məsələn, alman dilində zaman sahəsinə aid Zeit, Moment, Augenblick və Periode kimi sözlər zamanın müxtəlif aspektlərini – subyektiv hissi və obyektiv ölçünü – fərqli şəkildə ifadə edir.

Digər tərəfdən, korpus dilçiliyi leksik sahələrin öyrənilməsinə empirik əsas qazandırmışdır. Böyük həcmli mətn bazalarının analizi vasitəsilə sözlərin birlikdə işlənmə tezliyi, kollokasiya nümunələri və kontekstual variasiyaları müəyyən edilir. O’Keeffe və McCarthy bu yanaşmanın leksik münasibətləri real dil istifadəsi əsasında izah etməyə imkan verdiyini qeyd edirlər [8]. Bu isə sübut edir ki, leksik sahələr yalnız nəzəri konstruksiyalar deyil, həm də praktik kommunikasiya prosesində müşahidə olunan real dil hadisələridir.

Bundan əlavə, müasir tədqiqatlar göstərir ki, leksik sahələr diskurs daxilində aktiv şəkildə formalaşır və kontekstə uyğun olaraq dəyişir. Xüsusilə yeni leksik vahidlərin yaranması və istifadəsi texnoloji inkişafı ilə sıx bağlıdır. Bu baxımdan, Barkar alman dilində neologizmlərin yaranmasını və onların semantik sahələrə təsirini təhlil edərək göstərir ki, leksik sistem daim yenilənir [3].

Eyni zamanda, sosial və mədəni faktorlar da leksik sahələrin inkişafında mühüm rol oynayır. Müasir cəmiyyətlərdə qloballaşma və çoxdillilik nəticəsində dillər arasında qarşılıqlı təsir güclənmiş, bu isə yeni sözlərin və ifadələrin yaranmasına şərait yaratmışdır. Bu proses leksik sahələrin sərhədlərini genişləndirərək onların daha elastik və açıq sistemlər kimi fəaliyyət göstərdiyini sübut edir [2].

Rəqəmsal kommunikasiya mühitinin genişlənməsi ilə leksik sahələr daha sürətli transformasiyaya məruz qalır. Sosial media və onlayn platformalar dilin strukturuna təsir edərək yeni ifadə vasitələrinin yaranmasına səbəb olur. Bu isə leksik sahələrin müasir dövrdə daha dinamik və çoxşaxəli xarakter daşdığıni göstərir [10].

Bununla yanaşı, müasir yanaşmalar leksik sahələrin yalnız məna əlaqələri ilə deyil, həm də istifadə tezliyi və diskursdakı funksiyası ilə müəyyənləşdiyini vurğulayır. Xüsusilə korpus əsaslı yanaşmalar göstərir ki, müəyyən sözlərin hansı kontekstlərdə daha çox istifadə olunması onların semantik çəkisini və sahə daxilindəki mövqeyini müəyyən edir [8].

Digər tərəfdən, leksik sahələrin öyrənilməsi dilin mənimsənilməsi prosesində də mühüm rol oynayır. Tədqiqatlar göstərir ki, sözlərin semantik əlaqələr əsasında öyrənilməsi onların daha tez yadda qalmasına və daha effektiv istifadə olunmasına kömək edir. Bu isə leksik sahələr nəzəriyyəsinin yalnız nəzəri deyil, həm də praktik baxımdan əhəmiyyətli olduğunu bir daha təsdiqləyir [7].

Müzakirə

Alman dilində leksik sahələrin struktur təşkili

Müasir alman dilində leksik sahələrin daxili quruluşu yüksək səviyyədə təşkil olunmuş və məna baxımından əlaqələndirilmiş bir sistem kimi çıxış edir. Söz ehtiyatı təsadüfi şəkildə formalaşmır; əksinə, hər bir leksik vahid digər vahidlərlə semantik əlaqələr vasitəsilə məna qazanır. Bu qarşılıqlı bağlılıq dil istifadəçilərinə fikirlərini daha dəqiq ifadə etməyə, həmçinin kommunikasiya zamanı kontekstə, məqsədə və üslub səviyyəsinə uyğun seçim etməyə imkan yaradır.

Leksik sahələrin əsas struktur xüsusiyyətlərindən biri semantik iyerarxiyaların mövcudluğudur. Sözlər ümumilik dərəcəsinə görə təşkil olunur və bu, geniş anlayışlarla daha konkret anlayışlar arasında münasibət yaradır. Məsələn, nəqliyyat sahəsində Fahrzeug ümumi anlayışı ifadə edərkən, Auto, Fahrrad, Bus və Zug kimi sözlər daha spesifik kateqoriyalara aiddir. Bu cür struktur insanın biliyi qruplaşdırma və sistemləşdirmə üsulu ilə sıx bağlıdır və anlayışların daha asan mənimsənilməsinə xidmət edir [5]. Bununla yanaşı, bu iyerarxiyalar dəyişməz deyil; texnoloji inkişaf və sosial dəyişikliklər nəticəsində yeni kateqoriyalar yarana və mövcud münasibətlər yenidən qurula bilər.

Sinonimiya leksik sahələrin digər mühüm xüsusiyyətidir və ifadə imkanlarını genişləndirir. Tam sinonimlik nadir hallarda müşahidə olunur, lakin yaxın mənalı sözlər arasında incə fərqlər dilin zənginliyini artırır. Məsələn, beginnen və anfangen fəlləri eyni hərəkətin başlanmasını ifadə etsə də, onların işlənmə sahəsi və üslubi çalarları fərqlidir. Beginnen daha rəsmi kontekstlərdə istifadə olunduğu halda, anfangen gündəlik danışmada daha çox üstünlük təşkil edir. Bu cür fərqlər dil istifadəçilərinə fikirlərini daha dəqiq və məqsədəuyğun şəkildə ifadə etməyə şərait yaradır [7].

Leksik sahələrin strukturunda qarşıtlıq münasibətləri də mühüm rol oynayır. Groß – klein, alt – jung kimi antonim cütlüklər anlayışların sərhədlərini müəyyənləşdirir və məna fərqlərini daha aydın göstərir. Alman dilində bu cür qarşıtlıq çox vaxt morfoloji vasitələrlə, xüsusilə də un- kimi prefikslərin köməyi ilə formalaşır (glücklich – unglücklich). Bu fakt göstərir ki, leksik sistem qrammatik strukturlarla sıx əlaqədədir və birlikdə məna yaratma prosesində iştirak edir [8].

Bundan əlavə, istifadə nümunələri də leksik sahələrin formalaşmasına təsir göstərir. Eyni sahəyə aid sözlər çox vaxt müəyyən sabit birləşmələr şəklində işlənir, məsələn, starker Regen və ya tiefe Trauer. Bu cür birləşmələr təsadüfi deyil, dilin uzunmüddətli istifadəsi nəticəsində formalaşmış sabit modellərdir. Onlar nitqin təbii və axıcı olmasına kömək edir, eyni zamanda leksik sahələrin daxili əlaqələrini möhkəmləndirir.

Son illərdə aparılan tədqiqatlar göstərir ki, leksik sahələrin təşkili yalnız statik əlaqələrlə məhdudlaşmır, həm də istifadəyə əsaslanan dinamik modellərlə izah olunur. Korpus dilçiliyi və hesablama metodlarının tətbiqi nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, sözlər

arasındakı əlaqələr real nitq materialları əsasında daha dəqiq müəyyənləşdirilə bilər. Xüsusilə böyük mətn korpuslarının analizi göstərir ki, leksik vahidlərin tezlik göstəriciləri və birlikdə işlənmə xüsusiyyətləri onların semantik yaxınlığını daha obyektiv şəkildə əks etdirir [4]. Bu yanaşma ənənəvi nəzəri modelləri tamamlayaraq leksik sahələrin praktik istifadə ilə necə formalaşdığını ortaya qoyur.

Eyni zamanda, koqnitiv dilçilik çərçivəsində aparılan araşdırmalar leksik sahələrin insan təfəkkürü ilə sıx bağlı olduğunu vurğulayır. Sözlər yalnız dil vahidi kimi deyil, həm də konseptual strukturların ifadəsi kimi çıxış edir. Bu baxımdan, leksik sahələr insanın dünyanı qavrama və kateqoriyalaşdırma üsullarını əks etdirən zehni modellər kimi qiymətləndirilir [4].

Alman dilində leksik sahələrin quruluşu həm sabitlik, həm də dəyişkənlik xüsusiyyətlərini özündə birləşdirir. Müəyyən semantik münasibətlər uzun müddət qorunsa da, dil daim yeni reallıqlara uyğunlaşaraq dəyişir. Bu isə leksik sistemin canlı və inkişaf edən xarakterini göstərir və onun insan düşüncəsi ilə ayrılmaz əlaqədə olduğunu bir daha təsdiqləyir.

Leksik sahələrin strukturunda kontekst faktoru da xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Eyni söz müxtəlif kommunikativ situasiyalarda fərqli semantik çalarlar qazana bilər və bu, həmin sözün daxil olduğu leksik sahənin sərhədlərini genişləndirir. Məsələn, müəyyən bir söz rəsmi mətnlərdə daha terminoloji mənə daşdığı halda, gündəlik danışmada emosional və ya metaforik mənə ilə işləyə bilər. Bu isə göstərir ki, leksik sahələr yalnız sabit semantik əlaqələrdən ibarət deyil, həm də istifadədən asılı olaraq dəyişən çevik strukturlardır.

Digər tərəfdən, çoxmənalılıq (polisemiya) leksik sahələrin daxili təşkilinə əlavə mürəkkəblilik gətirir. Bir sözün müxtəlif mənaları fərqli leksik sahələrə aid ola bilər və bu, sahələr arasında keçid zonalarının formalaşmasına səbəb olur. Belə hallarda sözlər müxtəlif semantik şəbəkələri bir-biri ilə əlaqələndirən körpü funksiyasını yerinə yetirir. Bu xüsusiyyət dilin iqtisadi və çevik xarakterini əks etdirir.

Qloballaşma və dillərarası əlaqələrin güclənməsi də alman dilində leksik sahələrin inkişafına təsir göstərir. Xarici mənşəli sözlərin daxil olması yeni semantik münasibətlərin yaranmasına və mövcud sahələrin yenidən qurulmasına səbəb olur. Bu proses dilin açıq sistem olduğunu və daim zənginləşdiyini bir daha nümayiş etdirir [2].

Leksik sahələrin strukturunun daha dərinə öyrənilməsi dilin funksional elastikliyi anlamağa da imkan verir. Xüsusilə müxtəlif üslub səviyyələrində sözlərin seçimi və istifadəsi həmin sahələrin daxili təşkilinin nə dərəcədə çevik olduğunu göstərir. Məsələn, eyni anlayış müxtəlif sosial və kommunikativ mühitlərdə fərqli leksik vasitələrlə ifadə oluna bilər ki, bu da dilin adaptiv xüsusiyyətini ortaya qoyur. Bu baxımdan, leksik sahələr yalnız semantik əlaqələrin məcmusu deyil, həm də sosial istifadə modellərinin əksidir.

Eyni zamanda, müasir tədqiqatlar göstərir ki, leksik sahələrin inkişafı fərdi dil təcrübəsi ilə də bağlıdır. Hər bir dil istifadəçisi öz kommunikativ təcrübəsi nəticəsində müəyyən sözlər arasında fərdi assosiasiyalar qurur və bu da ümumi semantik şəbəkənin fərdi səviyyədə müxtəlif interpretasiyalarına səbəb olur. Bu xüsusiyyət leksik sahələrin həm kollektiv, həm də fərdi şüurda paralel şəkildə mövcud olduğunu təsdiqləyir [6].

Leksik sahələrin funksional xüsusiyyətləri

Leksik sahələr kommunikasiya prosesində mühüm rol oynayaraq söz ehtiyatını mənə baxımından əlaqəli və sistemli qruplara ayırır. Bu cür təşkilatlanma danışanlara və yazanlara uyğun sözləri daha sürətli tapmağa və istifadə etməyə imkan verir, nəticədə nitqin həm axıcılığı, həm də aydınlığı artır. İnsanlar ünsiyyət zamanı sözləri təsadüfi seçmirlər; əksinə, müzakirə olunan mövzu ilə uyğun gələn semantik cəhətdən bağlı leksik vahidlərdən istifadə edirlər. Bu isə diskursda məntiqi ardıcılıq və bütövlük yaradır. Məsələn, təhsil mövzusunda danışarkən Schule, Lehrer, Schüler və Unterricht kimi sözlərin birlikdə işlənməsi dinləyici və ya oxucu üçün mövzunun daha aydın qavranılmasına kömək edir və fikrin ardıcıl inkişafını təmin edir [5].

Leksik sahələr yalnız kommunikativ funksiyaya malik deyil, həm də koqnitiv proseslərlə sıx bağlıdır. Onlar insanların təcrübəni necə kateqoriyalaşdırdığını və biliyi necə təşkil etdiyini əks etdirir. Bu semantik qruplaşmalar vasitəsilə dil istifadəçiləri ətraf aləmi daha sistemli şəkildə dərk edir və dil ilə düşüncə arasında əlaqə qururlar. Eyni zamanda, leksik sahələr mədəni məzmun daşıyır, çünki onlar cəmiyyətin dəyərlərini, ənənələrini və sosial davranış normalarını əks etdirir. Məsələn, alman dilində iş sahəsinə aid Arbeit, Beruf, Karriere və Beschäftigung kimi sözlər peşə həyatının müxtəlif tərəflərini fərqli şəkildə ifadə edir. Bu sahənin zənginliyi alman dilli cəmiyyətlərdə əmək və məhsuldarlığın yüksək qiymətləndirildiyini göstərir [6].

Dil dəyişkənliyi də leksik sahələrin inkişafına birbaşa təsir göstərir. Cəmiyyət inkişaf etdikcə yeni anlayışlar yaranır və bu anlayışların ifadəsi üçün yeni sözlərə ehtiyac duyulur. Bu xüsusilə texnologiyanın sürətlə inkişaf etdiyi sahələrdə daha aydın müşahidə olunur. Müasir alman dilində downloaden, liken və streamen kimi terminlər gündəlik istifadəyə daxil olmuşdur və rəqəmsal mədəniyyətin təsirini əks etdirir. Bu cür yeniliklər göstərir ki, leksik sahələr sabit deyil, əksinə, sosial və texnoloji dəyişikliklərə uyğun olaraq genişlənən və yenidən formalaşan çevik strukturlardır [3].

Leksik sahələrin praktik fəaliyyətini daha aydın anlamaq üçün müasir alman dilində emosiyalar sahəsi olduqca əlverişli nümunə təqdim edir. Bu sahəyə Freude (sevinc), Trauer (kədər), Angst (qorxu) və Wut (qəzəb) kimi müxtəlif sözlər daxildir. Hər biri fərqli emosional vəziyyəti ifadə etsə də, onlar ümumi semantik sistem daxilində qarşılıqlı əlaqədədir. Bu sahənin quruluşu göstərir ki, dil yalnız əsas hissləri deyil, həm də incə psixoloji fərqləri dəqiq şəkildə ifadə etməyə qadirdir.

Bu leksik sahə daxilində emosional söz ehtiyatı həm müsbət və mənfi qütblər, həm də intensivlik və davamlılıq kimi meyarlar üzrə təşkil olunur. Məsələn, Freude ümumi sevinc hissini ifadə edə bilər, halbuki Glück daha dərin və uzunmüddətli məmnunluq vəziyyətini bildirir. Mənfi emosiyalar sahəsində isə Trauer davamlı kədəri ifadə etdiyi halda, Kummer daha çox şəxsi və daxili narahatlıq hissini əks etdirir. Bu cür çoxsəviyyəli struktur dil istifadəçilərinə emosional təcrübələrini daha dəqiq və incə şəkildə ifadə etməyə imkan yaradır.

Sinonimiya da emosiyalar sahəsində mühüm rol oynayır və ifadə imkanlarını genişləndirir. Ärger, Zorn və Wut kimi sözlər eyni semantik sahəyə aid olsa da, onların mənə çaraları fərqlidir. Bu fərqlər nitqdə dəqiqliyi artırır və emosiyaların müxtəlif səviyyələrdə çatdırılmasına şərait yaradır.

Mədəni kontekst emosiyaların dil vasitəsilə ifadəsində mühüm təsirə malikdir. Alman dilli cəmiyyətlərdə emosiyaların ifadəsi nisbətən birbaşa xarakter daşıyır və bu, müxtəlif hissləri ifadə edən terminlərin zənginliyi ilə özünü göstərir. Eyni zamanda, bəzi emosiyalar sosial dəyərlər və davranış normaları ilə əlaqəli xüsusi mənalar daşıyır. Bu xüsusiyyət leksik sahələrin mədəni komponentini gücləndirir [6].

Alman dilində emosional söz ehtiyatı zamanla dəyişməkdə davam edir. Cəmiyyətin inkişafı, psixoloji yanaşmaların yenilənməsi və kommunikasiya vasitələrinin dəyişməsi bu sahəyə yeni ifadələrin daxil olmasına səbəb olur. Xüsusilə rəqəmsal ünsiyyətdə emosiyalar daha qısa və təsirli formalarda ifadə olunur, bu isə leksik sahənin genişlənməsinə və yenilənməsinə gətirib çıxarır. Kontekstin rolu da xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Eyni söz müxtəlif vəziyyətlərdə fərqli mənə çaraları qazana bilər. Bu isə göstərir ki, emosional leksika sabit deyil və onun düzgün başa düşülməsi həm dil biliklərini, həm də mədəni konteksti nəzərə almağı tələb edir.

Bundan əlavə, emosiyalar çox vaxt frazeoloji ifadələr və metaforik konstruksiyalar vasitəsilə daha təsirli şəkildə çatdırılır. Bu isə abstrakt hisslərin daha konkret və anlaşılın formaya gətirilməsinə kömək edir.

Müasir kommunikasiya vasitələri də emosional ifadələrin dəyişməsinə təsir göstərmişdir. Xüsusilə sosial media və rəqəmsal platformalarda qısa formalar və ekspressiv ünsiyyət daha geniş yayılmışdır. Bu isə leksik sahələrin daha dinamik xarakter aldığını göstərir [10]. Müasir tədqiqatlar göstərir ki, leksik sahələrin funksional xüsusiyyətləri yalnız dil daxilindəki münasibətlərlə məhdudlaşmır, eyni zamanda diskurs səviyyəsində də mühüm rol oynayır. Müxtəlif mətn tiplərində leksik sahələrin seçimi kommunikativ məqsədlərə uyğun dəyişir [10]. Psixolinqvistik araşdırmalar göstərir ki, insan beyni sözləri semantik şəbəkələr daxilində emal edir və bu, yaddaş prosesini gücləndirir [9].

Digər tərəfdən, müasir rəqəmsal texnologiyalar leksik sahələrin öyrənilməsinə yeni imkanlar açmışdır. Korpus əsaslı analiz üsulları sözlər arasındakı əlaqələri daha dəqiq müəyyən etməyə imkan verir [10].

Nəhayət, qeyd etmək lazımdır ki, leksik sahələrin inkişafı dil siyasəti və təhsil sistemi ilə də sıx bağlıdır. Xarici dil kimi alman dilinin tədrisində leksik sahələrə əsaslanan yanaşma tələbələrin söz ehtiyatını daha sistemli şəkildə mənimsəməsinə kömək edir. Bu metod yalnız ayrı-ayrı sözlərin öyrədilməsi ilə kifayətlənmir, eyni zamanda onların semantik əlaqələrini də nəzərə alır. Beləliklə, leksik sahələr həm nəzəri, həm də praktik baxımdan dilin öyrənilməsi və istifadəsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir [7].

Nəticə

Leksik sahə analizi müasir alman dilində söz ehtiyatının təşkili və funksiyasını araşdırmaq üçün güclü və effektiv bir metod kimi çıxış edir. Semantik əlaqələrin, struktur iyerarxiyaların və funksional xüsusiyyətlərin təhlili vasitəsilə bu yanaşma dilin necə işlədiyini daha dərinləndirən anlamağa imkan verir. Bu metod sözləri tək-tək deyil, qarşılıqlı əlaqədə olan vahidlər sistemi kimi nəzərdən keçirməyə şərait yaradır və beləliklə, mənanın yalnız ayrı-ayrı sözlərdə deyil, onların kontekst daxilində qarşılıqlı münasibətlərində formalaşdığını göstərir.

Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, leksik sahələrin öyrənilməsi zamanı həm dil daxil, həm də dil xarici amillər nəzərə alınmalıdır. Sosial dəyişikliklər, texnoloji inkişaf və mədəni qarşılıqlı təsirlər söz ehtiyatının genişlənməsinə və yenidən qurulmasına təsir göstərir. Eyni zamanda, söz yaradıcılığı, semantik dəyişmə və kontekstual variasiya kimi daxili dil mexanizmləri də leksik sistemin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bu faktorların qarşılıqlı təsiri leksik sahələrin mürəkkəb və çoxqatlı xarakterini üzə çıxarır və onların tədqiqində kompleks yanaşmanın vacibliyini ortaya qoyur.

Müasir dövrdə rəqəmsal kommunikasiya və qlobal qarşılıqlı əlaqələr dil istifadəsinə güclü təsir göstərdiyi üçün bu sahədə əlavə tədqiqatların aparılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Korpus əsaslı analizlər və koqnitiv modellər yeni yaranan dil nümunələrini izləməyə və onların izahını verməyə imkan yaradır. Bununla yanaşı, dilçilik, sosiologiya, psixologiya və kommunikasiya elmlərini birləşdirən interdisiplinar yanaşmalar leksik inkişaf prosesinin daha geniş və dolğun şəkildə başa düşülməsinə şərait yarada bilər. Leksik sahələr dil, düşüncə və mədəniyyət arasında dinamik qarşılıqlı əlaqəni əks etdirir və bu səbəbdən müasir dilçilik tədqiqatlarının əsas istiqamətlərindən biri kimi mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Bundan əlavə, leksik sahə analizi dilin öyrədilməsi və tətbiqi sahələrində də praktik əhəmiyyətə malikdir. Xüsusilə xarici dil tədrisində bu yanaşma tələbələrin söz ehtiyatını daha sistemli və məntiqi şəkildə mənimsəməsinə kömək edir. Leksik vahidlərin semantik əlaqələr əsasında təqdim olunması onların yaddaş saxlanması asanlaşdırır və aktiv istifadəsini artırır. Eyni zamanda, bu metod tərcümə və diskurs analizi kimi sahələrdə də daha dəqiq nəticələr əldə etməyə imkan verir. Beləliklə, leksik sahələr yalnız nəzəri çərçivə deyil, həm də praktik tətbiq potensialı yüksək olan universal dilçilik aləti kimi çıxış edir.

Ədəbiyyat

1. Asgarova, K. (2023). Concept of sign and meaning in linguistics: Division of language signs into semantic fields. *Alatoo Academic Studies*, 339–347.
2. Asri, W. K., Rhamadanty, W. A. U., Burhamzah, M., & Alamsyah. (2024). Semantic shifts in English and German: Historical and social perspectives.
3. Barkar, U. (2024). Lexical-semantic neologisms in German-language publicistic texts. *SWorldJournal*, 3(25), 81–85.
4. Dancygier, B. (Ed.). (2017). *The Cambridge handbook of cognitive linguistics*. Cambridge University Press.
5. Diodato, F. (2024). Rethinking lexical semantic fields: Relevance and local holism. *Semiotica*.
6. Ferré, P. (2025). The interplay between language and emotion: A review. *Cognition and Emotion*.
7. Fuertes-Olivera, P. A. (Ed.). (2018). *The Routledge handbook of lexicography*. Routledge.
8. O’Keeffe, A., & McCarthy, M. (Eds.). (2021). *The Routledge handbook of corpus linguistics* (2nd ed.). Routledge.
9. Poulaei, M. S., et al. (2025). Multilingual emotion classification and semantic representation. *Proceedings of SemEval*.
10. Tiberius, C. (2022). Introduction to corpus-based lexicographic practice. *DARIAH-Campus*

ANALYSIS OF LEXICAL FIELDS IN MODERN GERMAN: STRUCTURAL AND FUNCTIONAL APPROACHES

Xuraman Asgarova

Azerbaijan University of Languages, Baku, Azerbaijan

The study of lexical fields has long been regarded as a significant domain within linguistic analysis, offering profound insights into how vocabulary is structured, organized, and functionally distributed within a language. In contemporary German, the lexical field approach provides a productive framework for explaining semantic relationships, the categorization of concepts, and the dynamics of lexical development. This article investigates the structure and function of lexical fields in modern German, analyzing their semantic organization, cognitive significance, and role in discourse. Drawing on an integration of structural linguistics, cognitive linguistics, and corpus-based approaches, the study demonstrates how lexical fields reflect both internal linguistic regularities and broader socio-cultural transformations. Particular attention is given to semantic relations such as synonymy, antonymy, hyponymy, and collocation, as well as to the impact of technological and societal changes on lexical expansion. The findings indicate that lexical fields are not static systems but dynamic networks shaped by usage, context, and cultural evolution.

Keywords: lexical fields, German language, semantics, vocabulary organization, cognitive linguistics, discourse analysis

АНАЛИЗ ЛЕКСИЧЕСКИХ ПОЛЕЙ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ: СТРУКТУРНЫЙ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОДЫ

Хураман Асгарова

Азербайджанский университет языков, Баку, Азербайджан

Изучение лексических полей на протяжении длительного времени рассматривается как одно из важных направлений лингвистического анализа, позволяющее получить глубокое представление о том, как словарный состав языка структурируется, организуется и функционально распределяется. В современном немецком языке подход лексических полей представляет собой продуктивную основу для объяснения семантических связей, категоризации понятий и динамики развития лексики. В данной статье исследуются структура и функции лексических полей в современном немецком языке, анализируются их семантическая организация, когнитивная значимость и роль в дискурсе. На основе интеграции

структурной лингвистики, когнитивной лингвистики и корпусных методов показано, каким образом лексические поля отражают как внутренние закономерности языка, так и более широкие социокультурные изменения. Особое внимание уделяется семантическим отношениям, таким как синонимия, антонимия, гипонимия и коллокация, а также влиянию технологических и общественных изменений на расширение словарного состава. Результаты показывают, что лексические поля представляют собой не статические системы, а динамические сети, формируемые употреблением, контекстом и культурным развитием.

Ключевые слова: лексические поля, немецкий язык, семантика, организация словарного состава, когнитивная лингвистика, дискурсивный анализ

Daxil oldu: 19.01.2026

Çap edildi: 25.05.2026